

Православна црква — мајка народа

ENNO FRANZIUS, HISTORY OF THE BYZANTINE EMPIRE — MOTHER OF NATIONS; NEW YORK, 1967; STR. 492.

Све су бројније студије о развоју прве хришћанске државе. То је Источно Римско Царство или још популарније, названо од историчара, Византија. У овој, једној од последњих студија, добила је и толико оправдан поднослов Мајка Народа. Улога ове прве хришћанске државе у све новијим и бројнијим студијама све се више сагледа као и основни фактор развоја савременог света; констатује се, правно или административно ова држава данас не постоји, али је њен утицај и данас још жив. Тврди се то и у овој студији; желимо због тога да је и прикажемо. Истина, нећемо дискутовати о низу докумената, или оцена у погледу дипломатске активности ове државе, о нападу њених суседа на њу, разлога за то, као и њене одбране. То су питања о којима се још мора много рећи и у вези су са питањем национализма у овој држави. Нас међутим интересује основни став у овој новој студији Византије — њена улога као једног у почетку веома интернационализованог друштва, у развоју светске цивилизације чијим смо токовима већ неодбранљиво подвађеним и упућени циљу који нас вуче себу, ван наше контроле; то је циљ једног процеса усавршавања, то је наша цивилизација.

У формалном погледу ова цивилизација израста са својим начином живота или културом из грчко-римског света у којем су биле све људске противуречности доведене до врхунца, и када су се показале нерешиве долази Откривање, из колевке Израиља, као једно ново веровање које постаје Основа једном новом друштву, првој хришћанској држави. У њој се довршава процес распадања „националних митологија“ и коначно формира религиозни систем који данас познајемо као учење Православне цркве.

У овој се студији на првом месту то и констатује, распад старог света чију је културно-политичку синтезу остварио грчко-антички свет. Однос старог и новог света, каже се и овде да није био тако пријатељски. У њему је „Црква била нека врста државе у држави“. „Приписујући својим војничким успесима помоћ хришћанског Бога“ Константин велики је дефинитивно одбацио „стари свет“ и прихватио „ново веровање“. Његов први задатак, као што знамо, подвлачи нам то и аутор ове студије историје, био је да сачува „јединство хришћанског света“. У овом духу је ова студија и написана; утолико још више и привлачи пажњу богослова, а посебно православног, јер је писана са великом љубављу према овом друштву које је, добија се утисак, сасвим јасно и сасвим одређено, и постало да би омогућило Цркви да дефинитивно формира своје учење. Јер у овом друштву, како сам цар Константин, тако и преовлађујући број његових поданика, коначно и сасвим рационално прихватају веру да „је хришћански Бог јачи од свих других богова“. 330. год. цар Константин, светитељ за хришћане, свечано је отворио средиште свога новог царства, град на Босфору назван по његовом имену, Константинопољ; већ одмах од прве године свога постојања је и са својим универзитетом и низом других институција у чијем смо континуитету и данас. То је Нови Рим, чији императори своју

вољу подчињавају Божијој, кроз учења Цркве, служећи на тај начин са пуно одговорности друштву свога времена у којем се човек тек будио према највишим вредностима или даровима живота, било када је у питању економска страна живота, распоред добара или опет систематизовање погледа на живот, учења, догми. Било је то време „сумрака западног дела Римске империје“ са својом хеленистичком културом али и развој „новог, Источног“, са новим погледом на живот. Врло прегледно дат нам је и у овој студији развој овог новог друштва, било у његовој тешкој борби са својим сусредима, али и у исто тако тешкој и у борби да консолидује своје унутрашње јединство. Спомињу се јереси, аријевство, несторијанство, монофизитство, монотелитство, иконоклазам, антитринитарне јереси, као и посебно дискусија око догме о Св. Тројици. Дато је место сваком владару ове Империје и истакнуто његова борба за њено одржавање и развој. Синтеза успеха развоја овог Новог Рима, свега што је до тада било постигнуто на Истоку или Западу, кроз један нови дух налази и свој симбол у грађевини Свете Софије. Нов дух тако почиње да налази свој нов израз. Један нов преображај налази и своје материјалне изразе. Императори се залажу да „владају добро“; води се борба за законитост, једно ново осећање праведности и лепоте; води се борба против „хаоса“ са једним посебном стратегијом и погледом на живот. Упорна борба императора овог првог хришћанског друштва да га што боље организују сведочи о љубави према животу која се развија према једном осмишљенијем погледу на живот од оног који је нудио паганско-хеленистички свет у римској цивилизацији.

Али противуречности се нису могли избећи. Људска несавршеност је снажно присутна и у новом друштву. Изрази тога несавршенства су многобројни било у унутрашњим проблемима Империје било кроз нападе на њу споља. Долазак Словена знамо да се истиче и као благослов за ову Империју, али значи и извор невоља, жртви који Империја мора због њих да поднесе; али Словени успешно настављају њено дело; разнеће њене идеје преко огромних просторстава Азије, до Владивостока и Пацифика, од Јадранског мора. Али ће и онај расцеп Империје који је Теодосије административно организовао између источног и западног дела, Словени, на свој начин и продубити; његов континуитет аутор ове историје види и у данашњим разговорима око „гвоздење завесе“. Симпатично је да онај расцеп, или Велику Шизму, до које ће доћи, поводом догме око Св. Тројице, проф. Ено Францус, жели да умањи. Он истиче огромну заинтересованост грађана ове прве хришћанске државе за теолошка питања, њихову заинтересованост да се сачува учење Цркве како је дато или одређено кроз учење или слагање целе Цркве. Он има за ову Империју посебну симпатију; склон компромисима; напомиње, на пример, студију римокатоличког свештеника и науучника Францис Дворника, „Фотијева шизма“; у којој се овај римокатолички свештеник залаже за исправку многобројних рђаво протумачених ставова из ове дискусије око происхођења Св. Духа, подвлачећи да је учени цариградски патријарх Фотије коначно тражио да „обе стране могу сачувати своја учења“, као и да свака страна треба да буде толерантна према другој. У питању су и рђави преводи. На пример, писмо папе Николе I архиепископу од Ремса „оставило је утисак као да је патријарх Фотије напао целу Цркву“, а патријарх Фотије то није учинио; исто тако сукоб „око Бугарске добио је лажан значај који је веома тровао односе између Западне и Источне цркве“. Коначно 1054. године, када је дошло до коначног „развајања“, Синод цариградске патријаршије није анатемисао и екскомуницирао Латинску цркву или папство, већ легате папине, са њихове стране није анатемисана Православна црква већ патријарх Михаило Керуларије. 1054. година није била дефинитивна по овом питању, разговори су настављени; али политички догађаји као и крсташки походи са Запада шизму су унели у „стварне односе“ међу само становништво; међусобна антипатија се тако почела развијати. Да умањи овај сукоб, аутор показује несумњиву тенденцију, али без занемаривања историјске документације.

Вредни су запажања и судови у овој историји о културном развоју ове државе, још одмах од 4. века, када лагано богословље као наука замењује филозофију, али тим потпомаже развој песништва, историје, реторике, писма, у свему је нова „метрика“ и нови акценат. Високо образовани богослови Јевсевије Хесаријски, Антанасије, Василије Велики, рГигорије Назијансин, Григорије из Нисе, Јован Хризостом, Кирил Александријски, постају несумњиви ауторитети за будуће богословске одлуке, у питању догми, богословских полемика, етзегезе, црквене историје, аскетизма, мистицизма, говорништва, итд. Али се овде не занемарује ни дохришћанско искуство, чита се Херодот, Тукидит,

и уопште према античком се наслеђу нови образовани људи критички односе, чувајући га. Захваљујући њима оно је и сачувано и данас га имамо.

Такође, проф. Франциус подвлачи да је ова Империја прошла без свог „мрачног доба“ чега се Запад није могао да сачува. Исто тако у овој Империји световно васпитање није се много раздвајало од богословског, разлика је била мала; често су световњаци постајали патријарси. Високо опште образовање свих није овде дозволио да и Византијци падну у тесну зависност од Цркве као у западно европским земљама. Они су били интелектуално слободни али веома и одани Цркви. Међутим, када нам аутор ове студије напомиње да су се извесни монашки кругови одупирали „развоју науке“ на овом подручју, то можемо једино да разумемо да су се одупирали у ствари антици, а познато нам је колико су античке научне теорије биле погрешно развијене и колико су човека одводиле од стварног прогреса науке. „Одупирање монаха“ у Византији развоју науке, уколико може тако да се каже, можемо рећи јесте само одупирање старим научним теоријама и заблудама. Било је још потребно да нови ум сазрева, развијајући се у поднебљу нове организације ума, да би био у могућности да ствара и нове научне теорије које ће омогућити стварни развој науке. Али нам проф. Франциус подвлачи колико је изврсно уметничко стваралаштво на овој територији, територији седам васељенских сабора, постало основ даљем образовању кроз читав свет; ту су дивни мозаици, сликарство, илустровање рукописа, радови у слоновој кости, сребру, злату, емајлу, керамици, стаклу, накиту. Али сав тај рад напомиње нам такође аутор, прати и широко започети мисионарски подухвати; „Империјом се управља са великом мером праведности и ефикасности“. Управа „Цркве је у рукама бриљантних научника; уметност и писмо цветају; многонационална армија добро координира; морнарица је снажна; инвестиције се повећавају; економски живот напредан“. Њен је утицај велики широм тадашњег света, када први франачки краљеви нападају Венецију „они је рачунају као део ове Империје“. „Манастири нису суморна места, уско специјализована, већ место мира за све“. Они су центри развоја, тесно везани за све. Треба се сетити блиставе владавине Константина VII Порфирогенита; развоја ратне вештине, администрације, дипломатије, церемонија, земљорадње, медицине, антологија дохришћанске и хришћанске поезије. Развој хемије даје могућност развоју још савременијег сликарства. Све се то у то време шири од Урала до Гибралтара; како нам то изврсно подвлачи проф. Франциус. Напомиње нам такође да се ученост у овој Империји веома ценила. Учен човек тога времена исто толико је добро познавао Хомера колико и Библију. Сетимо се Михаила Псела. Али уз сву тежњу за световним образовањем страст за теолошким студијама или образовањем не престаје. Богословске дискусије „пуне ватре“ стално се воде.

Исто тако, проф. Франциус ванредно истиче да уколико је главни град Империје почео да губи у својој политичкој снази није губио у културној све до пада под Турке. Својим многобројним црквама и реликвијама, са својом синтезом религиозне и световне уметности, био је „велики културни центар“. Пре свога пада Империја је „учинила свој узвишен напор да пружи свету толико многобројних остварења свог плодносног генија колико јој је то било могуће“. У тим се „остварењима открива љупкост, реализам, елеганција, стваралаштво, осећање за декорацију, слобода стила, дубоко осећање боје...“. У овом се раду сједињавало и обновљало, кроз дух хришћанства, стваралаштво Истока и Запада... „Византија је продужила онај огроман и чудан задатак, започет још од Александра Великог, уједињења Истока и Запада“.

Посебно остаје у сећању кроз читање ове историје опис њеног краја, пада Константинопола. То је опис, историјски тачно дат, са необичном литерарном вредношћу, уз дубоку, велику љубав и симпатију према овом Царству чије је јединство било везано за јединство Цркве, кроз коју је и створено. Бол и напор њеног последњег императора, Константина XI, његова очајна борба да дође до помоћи, велико уздање у симпатију и љубав свих хришћана, посебно од Западне цркве, дата нам је овде кроз једну потресну слику, живљу можда него што би је видели на филмском платну или малом екрану. Слика последњих дана и часова борбе, до смрти у самој борби, „високог, витког, праведног, толерантног, несебичног, чајног, племенитог, Константина XI, у 44 години његовог живота... одличног генерала и администратора“, како га описује проф. Франциус, остаје у сећању као идеал личности коју је могло да оствари ово друштво, прво хришћанско друштво, Мајка Нација, како се у поднаслову ове студије каже за ову државну творевину. Међу врлинама овог последњег Палеолога овај нам историчар истиче више пута и ту да је одбио понуђене неколико могућности да напусти своју престоницу уочи самог њеног пада, да би се са-

чувао, настављајући бар кроз своју лозу континуитет империјалне власти. Константин је то одбио. Али се континуитет ове велике историјске творевине наставио стварније кроз културни утицај као помоћ народима света у њиховом развоју. Тај се утицај проширио до Владивостока, с једне стране; био је тако одбранбени зид против инвазија ратних хорди на Европу, а опет, с друге стране, без ове Империје не бисмо имаи нити могли да разумемо италијански Ренесанс; преко њега се утицај Мајка Нација проширио, такође, на другу страну света. Тај утицај је тако обухватио цео свет, траје и данас.

Све више тако имамо признања или научних открића, кроз која сагледамо сав благословени утицај прве хришћанске државе, утицај са територије на којој је формирано учење Цркве. Посебно проф. Францијус истиче упорност овог друштва у његовом уверењу да су истине Цркве једном за свагда дате, да се не могу мењати, и да ништа на свету, макаква смртна опасност, не сме утицати да се истина Цркве, њене догме, могу променити. Ни агонија смртне опасности није могла присилити ово друштво да се одрекну својих догматских истина. Пристали су да изгубе спољну слободу да би сачували интелектуалне и моралне истине учења Цркве, пре да виде и „турски турбин у свом граду него неправославну владичанску митру“.

Данас када смо толико напредовали у знању, у логичким анализама, можемо заиста да се дивимо снази и логици овог друштва које је без резерве знало да се жртвује у борби било против „турског освајача“ на једној страни или оних који су врећали и кварили истине Цркве, њене догме на другој. Видимо и из ове студије да је та борба била рационална; да је била борба за један логички поредак истине и морала који је откривен човеку а који се садржи у самој рационалности света, имплицитно у логици његовог поретка. Јер, указао би на то православни богослов, принцип тројичности, данас, све више увиђамо да је рационални ток света, и трансцедентан и иманентан свету; на том принципу је поникло ово друштво његови владари да би стекли свој дух интернационализма истицали су уз своју владарску титулу и интернационални појам **Ромеј**, а оданост истини принцип „тројичности“, управо да владају „у име Пресвете Тројице“. Ово нам се намеће као први закључак после читања ове студије историје првог хришћанског друштва; и уколико њен аутор није у могућности да разбере то што је толико одлично приметио, оданост овог друштва догми Цркве, а на првом месту „тројичној догми“, утолико више православни читатељи ове студије налазе и данас своје оправдање за оданост тој истини, и разумевање за „нетолерантност овог друштва“ према јереси, јер њен тројични принцип методолошки и онтолошки све више откривамо у рационалности логичког поретка света; то су студије о дијалектици било у развоју науке или уметности у друштву у којем данас живимо.

Исто тако када нам проф. Францијус наброја са толико одличног запажања врлине овог друштва, које су му омогућиле да административно траје скоро 12 векова, међу којим нарочито треба истаћи слободно сељаштво, централизовану администрацију, вешту дипломатију, војну снагу, материјално богатство, социјалну структуру која је омогућавала способним да се из најнижих слојева друштва попењу до највиших положаја, брзе одлуке и акције итд. ми само можемо да приметимо, што се види и из саме ове студије, колико је све то резултат развоја човека, једног развоја којим је руководила Црква, и тај развој предала осталим народима на Исток до Пацифика и на Запад до Пацифика. Али, човек је несавршено биће и несавршенства ове Империје несумњиво да су била многобројна! Овде се и наводе многа! Међу њима и сувише развијено монаштво. Истина, на овој примедби аутор ове студије не инсистира, више је само напомиње; али ми је разумемо утолико што долази као примедба из нашег времена; али, тада Црква је још снажно реаговала на неуспех и крај старог света, на његове илузije и вредности које су се показале безвредне. У том реаговању несумњиво да се отишло сувише снажно на другу страну, равнотежа је успостављена. Из ове студије, међутим, видимо колико се живот, заиста, овде волео као живот, као дар. жер, сам нам аутору напомиње огромну заинтересованост за развој, или љубав према уметности у овом друштву, коју је Црква толико обилно помагала; неговала се музика, огранизовали турнири и такмичења, волеле коњске трке и позориште; ако је каткад Црква или њено монаштво стављало примедбе овим облицима радости човека, то је било само да се из њих одстрани, ако би се наглашавао, пагански акценат или смисао. У сваком случају у овом друштву се човек остваривао у свом тоталитету, према својој природи, кроз љубав према животу. Толики број молитава за здравље, као и једна посебно установљена св. тајна Цркве, се оздрављење од болести, сведоче о томе. Ако заиста пратимо све аспекте

живота човековог у овом првом хришћанском друштву можемо лако да закључимо о једној ванредној његовој хуманизацији у друштву; неговао се леп живот на земљи али и веровало да „крај живота није сам живот“, веровало се у корист знања, искуства, али се и признавала човекова немоћ пред низом питања и због тога веровало у „нешто више“ изнад њега; рационално се тражило оправдање ове ирационалне наде. Једном речју можемо само да констатујемо да уколико више имамо студија о овом првом хришћанском друштву, његовом развоју, да уколико боље разумемо наше данашње идеале и нашу борбу за њихово остваривање; јер ако је наука резултат слободног истраживања, које мора бити систематски организовано, ми лако можемо да запазимо колико је овај принцип организације, срећености, дошао кроз хришћанску организацију ума, кроз Њен напор да дође до тачно формулисаних или срећних истина као ослонца, или Основе, са које се може кренути у испитивање. Ту смо основу добили у догматици Цркве и са њене се кренуло према Владивостоку или Гибралтару, и даље, преко Атлантика, и даље опет, ка Пацифику. Јер је у тој догматици подвучен принцип законитости која влада у свету, као рационалност, као логички поредак који се открива у целини Универзума као његов план, без чега није могућ рад на науци. Било је потребно прво утврдити тај принцип па онда кренути даље. Тако се догодило. То све више и више откривамо из све бројнијих студија о овоме друштву. Од свега срца смо као православни захвални проф. Франциусу на овој студији; његовом додатку листе народа и групе раса које се тичу ове студије, као и поднаслову за ову студију; јер то је признање Православној цркви, која је заиста због свог става према Откривењу на којем и почиње да се развија ово прво хришћанско друштво — Мајка Народа, нација, чији међунационални односи треба да имају образац јединства Св. Тројице, јер њена структура је логички поредак света.